

УДК 811.512.161:908(075.8)

Тарасюк Ю. М.

ст. викладач кафедри міжнародних відносин Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, ауд. 36, Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65000, Україна, тел. 0482687082, juliva@ukr.net

ПОНЯТТЯ ПРО ЛІНГВІСТИЧНУ БЕЗПЕКУ ТА МОВНУ ПОЛІТИКУ ТУРЕЧЧИНИ В КОНТЕКСТІ ПРОЦЕСУ МОДЕРНІЗАЦІЇ

Стаття присвячена вивченню та аналізу таких понять, як «лінгвістична безпека», «мовна політика», «модернізація країни» на прикладі Турецької Республіки. В статті розкривається поняття вищеназваної термінології та наводяться приклади про впровадження деяких аспектів лінгвістичної безпеки та мовної політики в турецькому суспільстві як аспект її модернізаційної та державотворчої політики. Також предметом аналізу є стратегії мовної політики та реалізація реформи турецької мови у двадцятому столітті.

Ключові слова: лінгвістична безпека, мовна політика, Туреччина, модернізація, реформа мови.

Постановка проблеми. Мовна політика — свідомий вплив держави на функціонування мови в суспільстві, що знаходиться в межах тієї чи іншої державної території. Розуміючи національно-мовну політику як своєрідний вплив суспільства в багатонаціональному чи багатомовному соціумі на взаємовідносини між окремими мовами, можна говорити про те, як може реалізовуватись та проявлятись лінгвістична безпека як частина національно-мовної політики. Туреччина є одним із небагатьох прикладів, коли мовна політика вже більш ніж сторіччя реалізовується з боку держави не стихійно, а на законодавчому рівні, з метою посилення лінгвістичної безпеки. На різних етапах мова та мовна політика виконували або державотворчу функцію, або ж модернізаційну.

Аналіз останніх досліджень. Базу використаних джерел становить монографія Д. Є. Єремєєва «На стику Азії та Європи: описи про Туреччину та турків», стаття В. М. Алпатова «Мовна політика в сучасному світі», стаття Є. Д. Поліванова «Проблема латинського алфавіту в турецьких писемностях».

Метою статті є визначення таких понять, як лінгвістична безпека та мовна політика. Серед завдань слід визначити: 1) практичну реалізацію мовної політики в Турецькій Республіці під час проведення модернізаційних реформ, 2) рівень лінгвістичної безпеки в Туреччині на даний момент.

Визначення лінгвістичної безпеки — відносно нове поняття у сучасній науці, яке ще не отримало системного аналізу. Його прийнято розглядати в рамках вивчення етнокультурної безпеки, що в свою чергу є частиною соціальної безпеки. Частіше за все лінгвістична безпека згадується в контексті національної та інформаційної безпеки, мовної політики держави.

В теперішній час зберігання та розвиток мов світу декларується в якості офіційної мовної політики Євросоюзу. Серед способів досягнення цього зазвичай називають вивчення більш ніж однієї іноземної мови та продовження вивчення мов у зрілому віці. Особливо підкреслюється необхідність вивчення декількох іноземних мов, а не тільки англійської, яка домінує з початку 1990-х рр., наповнюючи більшість європейських мов дублюючими запозиченнями.

Не дивлячись на те, що поняття про лінгвістичну безпеку введено у загальний обіг відносно недавно, на наш погляд, в практичному значенні, а саме в процесі проведення мовної політики, використовується досить давно. Під лінгвістичною безпекою ми розуміємо таке положення мови, при якому, незважаючи на внутрішній чи зовнішній вплив, зберігається його цілісність та безпечно існування.

Мова — це основний засіб спілкування, відображення культурного рівня конкретного народу. Зовнішня середа також має великий вплив на розвиток чи деградацію мови. Приймаючи до уваги неминучість в змінненні мови, його ролі у формуванні та будівництві держави, дослідники вимушені констатувати той факт, мова потребує захисту. Захист мови — це діяльність держави та політичних сил по встановленню статусу мови в суспільстві, а саме мовна політика. Відомий лінгвіст В. П. Григор'єв дає таке визначення мовної політики в своїй праці: «Мовна політика — це теорія і практика свідомого впливу суспільства на хід мовного розвитку, а саме цілеспрямоване та науково обґрунтоване керівництво функціонуванням існуючих мов та створення й удосконалення нових мовних засобів спілкування» [1].

«Лінгвістичний енциклопедичний словник» дає наступне визначення мовної політики: «Сукупність ідеологічних принципів та практичних заходів по вирішенню мовних проблем в соціумі, державі» [2]. Мовна політика може реалізовуватися за допомогою різноманітних інститутів, інструментів, методів та засобів. Закон, що визначає, якою мовою слід користуватися у офіційних ситуаціях, становить лише частину мовної політики.

До числа найефективніших інститутів її реалізації відноситься система адміністративного управління, система освіти, релігійні структури та засоби масової інформації.

Стратегії мовної політики прийнято розділяти на прагматичні, протекціоністсько-прагматичні, протекціоністські й націоналістичні. Прагматична стратегія орієнтується в першу чергу на економічну доцільність. Протекціоністсько-прагматична поєднує в собі засоби, що направлені на захист окремих мов за допомогою різноманітних преференцій та стимулів. Протекціоністська стратегія направлена головним чином на захист та збереження окремої мови чи мов. Націоналістична стратегія використовується для досягнення мовної одноманітності населення окремої країни — «одна країна, один народ, одна мова» [3].

У цьому контексті забезпечення лінгвістичної безпеки турецької мови як мови міжнаціонального спілкування зумовлено тим, що в геополітичному плані Туреччина як євразійська держава поряд із іншими функціями

ставила своїм завданням підтримання діалогу цивілізацій Заходу і Сходу. Такий міжкультурний діалог на протязі багатьох сторіч практично втілювався в культурно-мовній взаємодії тюркських народів, що в останньому підсумку дозволяє сьогодні говорити про спробу формування фундаменту загальної тюркської культури. Роль тюркської мови як інтегратора зумовила логіку процесів, побудованих на конкретних зовнішньополітичних ідеологіях, налагодження культурних, економічних зв'язків Туреччини із країнами Середньої Азії і Балкан в умовах нової політичної реальності на основі відомих економічних, політичних і соціокультурних факторів. Саме тому турецька мова, література, історія були і залишаються пріоритетними суб'єктами впливу із боку тих чи інших політичних еліт Турецької Республіки.

Результатом політичного регулювання в мовній сфері є мовна реформа. Мовна реформа — змінення мови, яке може торкнутися графіки, лексики, граматики, словникового запасу та інших аспектів мови. До цього результату можна віднести навіть зміни у написанні прізвищ чи їх введення. Історичні приклади (а саме Турецької Республіки на етапі її формування) підтверджують політико-ідеологічну направленість таких дій. Так, в Туреччині в роки кемалістських реформ відразу після переходу турецької мови з арабської писемності на латиницю були введені прізвища для всіх громадян країни. Крім цього, в кінці 1920-х — 1930-х рр. в Турецькій Республіці пройшла масова кампанія по перевиданню класичних та сучасних турецьких авторів на новому алфавіті — латиниці. В даному випадку дії турецького уряду можна класифікувати як здійснювання протекціоністської й націоналістичної функції мовної політики, про які ми згадували вище. Кажучи іншими словами, чи сучасними термінами, — забезпечення лінгвістичної безпеки.

Зупинимось на детальнішому розгляді мовної реформи в Туреччині. Закон про реформу турецької абетки був прийнятий у 1928 р., практичний перехід до нової писемності почався у 1929 р. [4]. Поряд із цим почала проводитися поступова заміна «османської» мови турецькою у всіх сферах державної діяльності та суспільного життя. Більш того, сама турецька мова була піддана «чистці» від багатьох арабських та персидських слів; замість них були введені давні тюркські слова із старовинних текстів — орхонських, уйгурських — або же утворювались нові, на основі тюркських коренів. Цей рух очолив сам Кемаль Ататюрк. За його ініціативою було утворено Турецьке лінгвістичне товариство, яке стало науковим центром вивчення та вдосконалення турецької мови та існує до сьогодні. В результаті виникла, по суті, нова турецька мова, радикально відмінна навіть від мови 20-х — початку 30-х рр., в якій арабізми і персізми являли собою половину лексичного запасу. Нова мова впроваджувалась у народну освіту, вищу школу. Нею були написані шкільні і університетські підручники. Радіо, більшість журналів перейшли на нову турецьку мову [5].

Однак очищення турецької мови від іноземних запозичень, явище в цілому прогресивне, часом виливалось, особливо під тиском крайніх націоналістів, в непримиренний пуризм. Намагаючись за будь-яку ціну позбави-

тись арабо-перської лексики, яка в уявленні прогресивних діячів культури асоціювалась зі середньовіковою відсталістю Османської імперії, турецькі пуристи впадали у крайність. Навіть запозичення, що стали давно частиною мови, вони почали заміняти штучно створеними неологізмами [5]. Таким чином, практично у кожного турецького слова з'явився синонім-двійник. Причому він не мав, як це загалом буває в синоніміці, дещо іншого змістового чи стилістичного відтінку. Уся різниця зводилася до способу утворення слова — старе воно чи нове, тюркське чи запозичене. У даному випадку, хоча термін «лінгвістична безпека» ще не був введений у використання, можна констатувати його прояв у вигляді пуризму як крайнього прояву мовної політики Туреччини на етапі будування нової держави. Для Ататюрка — отця-засновника турецької держави і автора реформ — формування нової мови прирівнювалося до процесу формування нової нації. Повна відмова від османського минулого була в основі всіх модернізаційних процесів в країні.

Хочеться окремо відзначити, що ракурс проведення мовної політики та забезпечення лінгвістичної безпеки в ті роки був виключно внутрішнім. Тобто мовна політика як частина національної політики була такою, що формувала етнос.

Що стосується другої половини ХХ ст., а також останніх десятиріч, то тут поступово відбувалася трансформація мовної політики країни. Вона вийшла на новий, зовнішній рівень. У другій половині ХХ ст., особливо в 50-ті, 60-ті рр., в рамках глобалізаційних процесів і європейського вектору розвитку турецька мова набула більше запозичень із європейських мов. Особливий вплив мала французька мова, а також англійська на етапі виникнення комп'ютерних технологій. Тим не менш, мовознавці не розглядали це як загрозу для лінгвістичної безпеки. На відміну від запозичень з арабської та персидської мов, вплив європейських мов оцінювався позитивно, більш того, вважався показником успішності політики модернізації та європеїзації.

До 1990-х рр. відбулось посилення мовної політики: на законодавчому рівні було заборонено розмовляти на іноземній мові у суспільних місцях.

Мовна політика в Туреччині по завершенні «холодної війни» стає частиною зовнішньополітичних концепцій, таких як пантюркізм, неоосманізм і т. п. Турецька мова розглядається як платформа для формування комунікативних, економічних зв'язків, реалізації політичного впливу на країни Радянського Союзу і Середньої Азії, Балканського півострова. У більшості республік Середньої Азії і Кавказу населення було двомовним. Крім російської мови, була присутня ще одна, національна мова, наприклад, казахська, азербайджанська або туркменська. Всі вони мають спільне походження з турецькою мовою і відносяться до однієї групи мов — тюркської. Турецький уряд почав активну підтримку розвитку турецької мови на території цих країн, відкривав школи, оплачував стипендії для отримання освіти в Туреччині. Ціллю проведення такої експансіоністської мовної політики, на наш погляд, було прагнення в буквальному розумінні цього слова говорити на одній мові із країнами регіону. Результатом такої

політики стало посилення економічного положення країни, а потім і її зовнішньополітичного впливу у Чорноморсько-Каспійському та Балканському регіонах.

За даними ЮНЕСКО 1980 р., турецька мова стала одною з найпоширеніших у світі за кількістю людей, що говорять нею чи близькими до неї мовами. Дані нараховували 200 мільйонів осіб. Географія мови — Східна, Середня, Північна Азія і Східна Європа. Турецька мова постійно розвивається. У словнику 1945 р., що був виданий Вищою Радою з турецької мови, нараховувалося 20.000 слів, а у виданні 1998 р. — 75.000 слів [6].

Висновки. Таким чином, відбувається посилення ролі турецької мови в світі. Лінгвістична політика Туреччини вийшла на новий рівень. Вона не тільки є частиною зовнішньої політики країни, але й являє собою окремий напрямок, що спирається на геополітичне положення Туреччини та її історичне минуле. Зараз турецька мова є пріоритетною для вивчення в університетах країн — сусідів Туреччини. Крім цього, вона є джерелом запозичення нових та споконвічно тюркських слів для мов країн Середньої Азії, що намагаються повернути свою національну спадщину і історичне минуле. У цьому контексті на разі турецька мова може становити погрозу для лінгвістичної безпеки, наприклад, російської мови. Також, слід сказати, що мовна політика й політика забезпечення лінгвістичної безпеки турецької мови знаходяться під строгим контролем державних органів й конституції країни. Через 80 років після виникнення Турецької Республіки і проведення реформ мова знову починає виконувати державотворчу задачу. Точніше, використовується для формування нової національної ідеї, сформованої урядом країни (партія Благодичинства і розвитку, президент Реджеп Таїп Ердоган), в основі якої стоїть відродження імперського минулого країни. В речах державних лідерів все частіше з'являються османські слова і обороти, в університетах активно викладають османську мову і культуру.

На сьогодні функцією мовної політики Туреччини є прагматично-протекціоністська. Мовна політика Турецької Республіки є як об'єктом, так і суб'єктом лінгвістичної безпеки. Все це стало результатом процесів глобалізації, а також нових зовнішньополітичних стратегій Туреччини. У наступні роки мовна політика Туреччини буде зводитися до посилення лінгвістичної безпеки всередині країни і до активного просування турецької мови на світовій арені.

Список використаних джерел

1. Алпатов В. М. Языковая политика в современном мире / В. М. Алпатов // Научный диалог. — 2013. — № 5 (17): Филология. — С. 8–28.
2. Герд А. С. [Рецензия] Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. — М.: Сов. энциклопедия, 1990 // Ведомости Академии наук СССР. Серия литературы и языка. — М.: Наука, 1991. — Т. 50, № 4.
3. Поливанов Е. Д. Проблема латинского алфавита в турецких письменностях / Е. Д. Поливанов. — Москва: КУТВ, 1923. — 24 с.
4. Edwards J. Multilingualism / J. Edwards. — London — New York: Routledge, 1994. — 272 p.
5. Laponce J. A. Languages and their Territories / J. A. Laponce. — Toronto — Buffalo — London: University of Toronto, 1987. — 454 p.

6. Loveday L. *The Sociolinguistic of Learning and Using a Non-Native Language* / L. Loveday. — Oxford — New York — Toronto — Sydney — Paris — Frankfurt: Pergamon Press, 1982. — 177 p.

References

1. Alpatov, V. M. Yazikovaya politika v sovremennom mire [The language policy in modern world] Nauchniy dialog [The scientific dialogue]. *Filologiya* no 5 (17) (2013): 8–28.
2. Gerd A. S. *Lingvisticheskiy enziklopedicheskiy slovar* [The linguistic encyclopedic dictionary]. *Vedomosti Akademii Nauk SSSR. Seriya literetutii yazika* [The USSR Scientific Academy News Journal. Literature and language seria] Moscow: Nauka, Vol. 50, no 4, 1991.
3. Polivanov, E. D. «Problema latinskogo alfavita v turezkikh pismennostyah» [The problem of latin alphabet in Turkish writings]. Moskva: KUTV, 1923.
4. Edwards, J. *Multilingualism*. London — New York: Routledge, 1994.
5. Laponce, J. A. *Languages and their Territories*. Toronto — Buffalo — London: University of Toronto, 1987.
6. Loveday, L. *The Sociolinguistic of Learning and Using a Non-Native Language*. Oxford — New York — Toronto — Sydney — Paris — Frankfurt: Pergamon Press, 1982.

Тарасюк Ю. М.

кафедра международных отношений

Одесского национального университета имени И. И. Мечникова,

а. 36, Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65000, Украина

ПОНЯТИЕ О ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ И ЯЗЫКОВОЙ ПОЛИТИКЕ ТУРЦИИ В КОНТЕКСТЕ ПРОЦЕССА МОДЕРНИЗАЦИИ

Аннотация

Статья посвящена изучению и анализу таких понятий, как «лингвистическая безопасность», «языковая политика», «модернизация государства» на примере Турецкой Республики. В статье раскрывается понятие вышеназванной терминологии и приводятся примеры некоторых аспектов лингвистической безопасности и языковой политики в турецком обществе как аспект ее модернизационной политики. Также предметом анализа являются стратегии языковой политики и реализация реформы турецкого языка в двадцатом столетии.

Ключевые слова: лингвистическая безопасность, языковая безопасность, Турция, модернизация, реформа языка.

Tarasiuk Y. M.

the Department of the International Relations of Odessa National Mechnikov University, r. 36, Franzuzskiy bulvar, 24/26, Odessa, 65000, Ukraine

LINGUISTIC SECURITY AND LANGUAGE POLICY NOTIONS IN TURKEY IN THE CONTEXT OF MODERNIZATION PROCESS

Abstract

The article is devoted to learning and analyzing such definitions as «linguistic security», «language policy», «state modernization» in the case of the Turkish Republic. The article reveals the notion of the named definitions and gives the examples on implementation of some aspects of linguistic security and language policy in Turkish society as an aspect of its modernization process and state-building policy. The subject of research also is language policy strategies and reforming of the Turkish language in the twentieth century.

Speaking about language policy strategies, the author proposes some different definitions of them: protectionist, pragmatic and nationalistic. In this context, the process of providing of linguistic security of Turkish language as a international language in the geopolitical aspect spell out in detail its status as Eurasian country and state-building policy. In first case Turkey always tried to function as a bridge between East and West, and to support intercultural dialogue with Turkish speaking countries.

Speaking about state-building policy of Turkish Republic in the past and now Turkish government used to implement nationalistic and protectionist functions of language policy strategy. The idea of «one language, one state, one people» was the fundamental basis of state-building policy and modernization process in Turkey from the end of 1920th. The most crucial parts of them are changing ottoman alphabet to Latin one, language reform o replacement of old Arabic-Persian words to new created Turkish ones and so on.

After the ending of the Cold War, language police becomes the pat of foreign policy conceptions such as Pan-Turkism, Neo-Ottomanism and so on. It helps to create a platform for developing of cultural, economic relations between Turkey and post-soviet republics. The pragmatic function of its linguistic security strategy is implementing here.

Nowadays, we can see deepens of language policy and linguistic security of Turkey were it combines both nationalistic and pragmatic vectors.

Key words: language policy, linguistic security, Turkish Republic, modernization, language reform.

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

